

LITTERATUR

FOLKRÖRELSEARNAS SOCIOLOGI

Av docenten *BERTIL PFANNENSTILL*, Lund

I den pågående debatten om ökad plats vid våra universitet och högskolor för studier av moderna samhällsförhållanden ha två nya ämnen framförts, nämligen sociologien och läran om de svenska folkrörelserna. Av dessa båda ämnen ligger det senare otvivelaktigt sämre till som självständigt ämne, eftersom det så lätt kan uppdelas på redan befintliga ämnen, vilket ju också i stor utsträckning skett. Denna tendens är värd all uppmuntran, då den är uttryck för en ur vetenskapssystematisk synpunkt riktig grundtanke. Den framstående tyske vetenskapsteoretikern och idéhistorikern Wilhelm Dilthey har sålunda mycket träffande sagt, att »en vetenskap konstitueras genom upptäckten av viktiga sanningar, ej genom att utstaka icke ockuperad terräng». Naturligtvis får man ej överskatta räckvidden av en filosofisk princip. Praktiska krav på en vetenskap göra ju sig ofta starkt gällande, och ur denna synpunkt låter man en ny »vetenskap» uppstå för att utforska eller utstaka ett ännu ej helt ockuperat område. De svenska folkrörelserna skulle sålunda utgöra ett dylikt område. Men en på så sätt bildad vetenskap utgör egentligen blott en sammanslagning av flera speciella forskningsgrenar. Och häri ligger just faran i en avvikelse från Diltheys ovannämnda vetenskapsteori. I en särskild vetenskap om folkrörelserna vore det ej alls säkert, att man opartiskt skulle kunna fördela sitt intresse mellan de olika rörelserna. Likaså skulle man fortfarande vara tvungen att ty sig till olika specialvetenskaper för att kunna fördjupa de olika synpunkterna på folkrörelserna — åtminstone om man vill undvika, att den nya vetenskapen skall bli en diffus och ytlig sammanfattning av de skilda aspekterna, ty man kan ju ej begära, att en och samme forskare skall kunna behärska hela mångfalden specialsynpunkter. Det vore t. ex. ej alls säkert, att man skulle få folkrörelserna sociologiskt studerade, trots att den sociologiska aspekten är en av de viktigaste, som kan läggas på detta forskningsobjekt, eftersom den rör förhållandet till den sociala totalsituationen.

Det är inom denna sociologiska och socialpsykologiska ram, som dr *E. H. Thörnberg* i sitt arbete om *Folkrörelser och samhällsliv i Sverige* (Bonniers) vill studera de tre mest uppmärksammade svenska folkrörelserna under senare tid, nämligen nykterhets-, frikyrko- och arbetarörelsern. Ingen är så väl skickad som Thörnberg att skriva en sådan bok. Han hörde till de första, som här i Sverige använde sociologiska metoder i sin forskning, och hans kunnighet i allt som rör svenska folkrörelser har ju vid tidigare tillfällen flitigt dokumenterats. Om man nu trots detta måste rikta en viss kritik mot hans nya arbete, så har denna sin grund i de svårigheter, som höra ihop med de ovan anförda vetenskapssystematiska synpunkterna. Det

finns oerhört mycket av allmän sociologi och socialpsykologi i boken, det står också oerhört mycket om folkrörelserna i den, men förbindelsen mellan dessa båda partier får man ofta förgäves leta efter. Vad som är huvudsyftet med Thörnbergs bok, är därför ej alltid lätt att skönja i framställningen. Enligt titeln på arbetet skulle väl syftet närmast vara att ge en skildring av förhållandet mellan folkrörelserna och samhällslivet, men faktiskt innehåller boken ganska litet om den samhällseliga situationen i Sverige. Förmodligen har den inadekvata titeln tillkommit i syfte att göra boken mera begärlig för den bokköpande allmänheten. Därom bör man i detta fallet ej ha något ont att säga, eftersom boken ur innehållssynpunkt är mycket gedigen och givande, varför man gärna unnar all den reklam den kan få. Enligt företalet består Thörnbergs intention blott i att ställa de tre behandlade folkrörelserna i sociologisk och socialpsykologisk belysning, varför de meddelade uppgifterna om folkrörelserna endast skulle ha ett illustrativt ändamål. Han är dock själv medveten om att arbetets egentliga ram brutits på flera ställen genom att mer material medtagits än vad som var nödvändigt för den sociologiska analysen.

Denna kritik får emellertid ej skymma bort blicken för allt det värdefulla, boken innehåller. Arbetet förtjänar mera beröm än kritik. De framförda anmärkningarna äro ju huvudsakligen av formell natur och röra det vanliga felet i svensk, liksom för övrigt i amerikansk, sociologi att ej låta metod och konkret material på varje punkt förutsätta varandra. Betraktar man däremot Thörnbergs bok med hänsyn till vad den har att ge läsaren såväl beträffande sociologiska teorier som beträffande konkreta data om de svenska folkrörelserna, så måste man stanna i djup beundran inför det stora förråd av kunskaper och lärdom, denne svenske samhällsforskare har haft att ösa ur. Detta gäller icke minst i den minutiösa detaljforskningen. En mängd uppgifter, som ingen har tänkt på tidigare, har Thörnberg plockat fram och ställt in i ett större socialt sammanhang. I många av dessa detaljredogörelser kommer också det ovan efterlysta sambandet mellan metodiken och undersökningsmaterialet tydligt fram, och man ser lättare, vad förf. främst åsyftat med sitt arbete. En sådan belysande detalj är exempelvis hans redogörelser för den mycket nyanserade distinktionen mellan prestige och auktoritet, och vad dessa båda var för sig betytt såväl för ledarna som för de ledda i de svenska folkrörelserna. Särskilt intressant i detta avseende är hans undersökning av vilket samhällsskikt ledarna härstammade från, t. ex. vad bördens har betytt för en ledares auktoritet och prestige. Ett betydelsefullt sociologiskt och socialpsykologiskt faktum i detta sammanhang är folkskollärarnas insatser i den moderna nykterhetsrörelsen. Vari ligga nu orsakerna härtill? Enligt Thörnberg ha folkrörelserna ofta varit ett medel för många duktiga och framåtsträvande människor att hävda sig gentemot sin omgivning, att höja sig över sin klass och bli jämlikar med medlemmarna i en högre klass. På liknande sätt förhöll det sig med folkskolans lärare och lärarinnor. De voro för tjugo, trettio år tillbaka av allmogen, åtminstone av storbönderna,

»föraktade som ogräs på åkerrenen», och därför gav nykterhetsrörelsen dem ett medel att hävda sig, att bli ledare och få förtroendeställningar. På grund av sin samhälleliga status ha de sålunda »kunnat verka samlande, förmedlande gentemot de stora kontingenterna från medelklassens mellanskikt och nedåt». Thörnbergs redogörelse härför är ju sociologisk i bästa mening, d. v. s. ett framgångsrikt försök att sätta ett utmärkande drag hos en folkrörelser i relation till ett socialt förhållande.

Det finns gott om dylika instruktiva exempel på den sociologiska förklaringen av folkrörelsernas uppkomst och utveckling. Såsom samhällsforskare har Thörnberg utpräglat sinne för vad som bör utmärka den svenska sociologien. Han är väl insatt i den moderna amerikanska sociologien — i litteraturförteckningen till hans arbete finner man sålunda ett representativt urval därav — men i motsats till många andra har han ej så imponerats av denna sociologi, att han utan vidare velat överflytta dess kategorier på en undersökning av svenska samhällsförhållanden. Det är för övrigt ett utmärkande drag för många sociologiska teorier att de äro beroende av sina upphovsmäns nationella hemvist. Man kan sålunda med rätta tala om en tysk, en fransk, en engelsk, en amerikansk, en rysk etc. sociologi. Här föreliggande avsevärda differenser både med hänsyn till begrepp och metoder. Att exempelvis överföra den amerikanska s. k. stadssociologien (»urban sociology») på svenska förhållanden kan man ej exakt göra. Någon »Middletown» finns näppeligen i Sverige. Likaså förhåller det sig med landsbygdssociologien (»rural sociology»). Om vi skulle få en svensk sociologi, så bör den orientera sig mera åt det historiska, särskilt det kulturhistoriska hållet än den amerikanska sociologien gjort: det svenska samhället bygger nämligen på en djupare rotad och mera differentierad kulturtradition än det amerikanska samhället. Detta har Thörnberg velat ge uttryck åt i följande måleriska illustration av den svenska landsbygdens sociala struktur: »Sveriges landsbygd med dess flertusenåriga bebyggelse och odling är icke endast löskekarlarnas, fiskarens, trälarnas, tjänarnas, knektarnas, backstugusittarnas och torparnas fält. Den är — som vi alla veta — de stora byarnas och de sekelgamla, vittspridda, mångdubbelt sammantvinnade bondesläkternas omkrets. Den är frälsegodsens, adelsätternas, slottens, bruksherrgårdarnas och prästtjällens domän.» Det är ej minst på grund av denna klara blick för och öppna erkännande av den historiska sociologiens betydelse, som Thörnberg har haft så lätt att förstå det specifikt utmärkande för de stora svenska folkrörelserna.

Det har ej varit möjligt att göra en sammanfattning av innehållet i Thörnbergs bok. Materialet är för rikhaltigt för en dylik översikt. Framställningen pendlar mellan grå teorier och det levande samhällslivets konkreta mångfald. Man är glad över att det även någon gång kan beredas plats åt abstrakta teorier i en populär framställning, men serien »*Orientering i aktuella ämnen*», vari Thörnbergs arbete ingår, har ju alltid upprätthållit en hög standard. Flera av dessa arbeten äro uppskattade kursböcker vid våra högskolor, och bland dem kom-

mer man med säkerhet att så småningom finna även Thörnbergs bok, åtminstone när den moderna samhällsforskningen fått en mera erkänd position i undervisningen. Att denna bok dessutom utgör en fast grund att bygga på för dem, som vilja lära känna modern sociologi eller sätta sig in i de stora svenska folkrörelsernas uppkomst och utvecklingshistoria, behöver väl ej särskilt framhållas.

KORT OM BÖCKER

Erland Mossberg kom i krigstjänst år 1888 och står fortfarande kvar som överste i reserven. Han har varit med om tre krig, boerkriget, första balkankriget och världskriget 1914—1918. Under åren 1914—1934 tjänstgjorde han först som militärattaché och sedan som flygattaché i London. Under alla dessa år har han fört noggranna dagboksanteckningar, under attachétiden kompletterade med en kontinuerlig följd av tidningsurklipp. Med stöd av detta primärmaterial har han nu nedskrivit sina »Minnen från tre krig» och därmed lämnat ett synnerligen värdefullt bidrag till vår alltför fattiga militära memoarlitteratur. På kärvt och okonstlat soldatspråk skildrar författaren sina många upplevelser och hans slutsatser och omdömen vittna om en välgörande frihet från vanetänkande och schablon. Orädd och självständig framför han sina åsikter; skickligt och sakligt försvarar han dem mot vem det vara må.

Intressanta och originella äro hans synpunkter på orsakerna till krigslyckans växlingar i de krig han upplevat. Dagsaktuell är hans iakttagelse rörande boernas försvarsorganisation, som kallade man ur huse, och sålunda gav kriget på boersidan samma totala karaktär som vi nu förbereda oss på. Det är naturligt, att engelsmännen hade svårt att komma till rätta med en moståndare, som ena stunden uppträdde i full beväpning på stridsfältet och omedelbart därpå i en bondes skepnad plöjde sin åker.

Sin mest betydande insats har Mossberg gjort som fördomsfri iakttagare av flygets kommande roll. Skildringen av hans outtröttliga och otacksamma arbete på att övertyga vederbörande här hemma om det nya vapnets möjligheter och organisatoriska förutsättningar är bokens intressantaste del. Hans insats till fromma för svenskt försvar på detta område är förvisso värd det största erkännande.

Mossberg sticker icke under stol med sin uppskattning av engelskt väsen, men detta kommer honom aldrig att falla för frestelsen att kritiklöst betrakta förhållande ur engelsk synpunkt. Hans kritik av engelsmännens sätt att i propagandasyfte utnyttja den beryktade Luxemburgsaffären är ett talande bevis bland de många härför.

Helt säkert hade Mossberg stora förutsättningar att fylla sina diplomatiska uppgifter under de 20 Londonåren. Hans skildringar från denna period av sin verksamhet innehåller också mycket av intressanta detaljer och träffsäkra omdömen.

Man måste vara författaren tacksam att han icke skytt mödan att ur sina rikt flödande källor samla ihop dessa minnen, som innehålla så mycket av aktuellt värde.

G. P.